

Fuzûlî'nin Musammat Gazelini Şerh Denemesi - 5

**“Fuzûlî rind ü şeydâdır, hemîşe halka rüsvâdır
Sorum kim bu ne sevdâdır, bu sevdâdan usanmaz mı?”**

[Fuzûlî (bu aşk yüzünden bir) rind ve çılgındır. Daima halka rezil olmaktadır. Sorun (bakalım), bu ne (biçim) sevdâdır, bu sevdâdan usanmayacak mı?]

Şairin, aşkındaki samimiyet ve kararlılığını anlattığı bu son beyitte bir **Mecnûn** mazmunu var. Mecnûn'un asıl adı Kayı'tır. Aşk sebebiyle aklın, cemiyet nizamının ve halkın davranış kalıplarının dışına çıktığı için ona **“deli, çılgın”** manasına **“Mecnûn”** denilmiştir. **“Şeydâ”** da “aşktan kendini kaybetmiş, hislerini kontrol altında tutamayan, divane, çılgın” demektir. Yine Mecnûn, çocukların arkasından koşup onu taşıdığı, onunla alay ettiği, kısaca **halka rüsvâ** olan birisidir. Şair kendisinin de Mecnûn gibi çılgın ve halka rüsvâ olduğunu söyleyerek aşk bahrinde Mecnûn'la başa baş gittiğini ima etmektedir. Böylesine bir aşkın sükûn bulması imkansızdır. Zira bu görülmemiş şiddette bir aşktır. **“Bu ne sevdâdır?”** suali cevap almak için değil, yaşanan aşkın hayreti mucip büyüklüğünü ifade içindir.

“Usanmak” hem yaygın manasıyla **“bıkmak”**, hem de **“akıllanmak”** demektir. Kelime **“us”**, yani **“akıl”** kökünden türemedir. Beyitte bilhassa kastedilen mana **“akıllanmak”**tır. Peki âşık kendini çılgına çeviren, âleme rezil eden bu aşktan bir gün bıkmayacak yahut aklını başına devşirip durulacak mıdır? Fuzûlî buna evvela **“usanmaz mı”** istifhamıyla **“hayır”** diyor. Zira bu soru **“asla usanmayacaktır”** manasını tekit için sorulmuştur. Saniyen, ilk mısradaki Mecnûn mazmununa ikinci mısradaki **“sevdâ”** kelimesiyle **Leylâ** mazmununu da katarak **Leylâ ile Mecnun Hikâyesi**'ni ve bu hikâyede yaşanan aşkın **“ebedî”**liğini hatırlatmak suretiyle bir kere daha **“hayır”** diyor. **“Sevdâ”** kelimesi Arapçada **“kara, siyah”** manasına kullanılan **“esved”**in müennesidir; lügatteki **“geceye ait, siyah”** manalarından dolayı **“Leylî”** veya **“Leylâ”**yı telmih eder. Nihayet üçüncü olarak **“sevdâ”**nın “yakalanan insanı ölüme götüren çaresiz bir hastalık” manasıyla, şairin bundan kurtulamayacağı, dolayısıyla istese de bu sevdâdan usanamayacağı anlatılmaktadır.

Beyit **“sevdâ”** kelimesinin mana zenginliği üzerine kurulmuştur denilebilir. Sevdâ hem Arapçada hem de Farsçada kullanılan bir kelimedir. Yukarıda bahsedildiği gibi Arapçada **“çok kara, çok siyah”** manasındadır ve beyitte bu manadan faydalanılmıştır. Farsçada ise hem **“aşk ve sevgi”** hem de umumi olarak **“istek, heves, arzu”** manalarından başka –ki bu manalar be-

yitte ilk bakışta görülmektedir- demin söylediğimiz bir dimağ hastalığının adını ifade eder. Bizde halk arasında “kara sevdâ” diye adlandırılan ve bir nevi melankoli yahut malihulya ile kendini gösterip sonu cinnetle biten bu hastalığı eskiler, **“Bir illet ki insana ârız oldukta ânı pek gam-nâk ve mükedder kılar ve şiddet üzre olur ise telef eyler”** şeklinde tanıtmaktadır. Kadim tıp ilmine göre **“sevdâ”**, **“ahlât-ı erbaa”** denilen **“dört hıl”**tan; yani bir karışımı, bir halitayı meydana getiren dört unsurdan biridir ve **“siyah bir mâyî”**dir. Ahlât-ı erbaa'nın **safra, dem (kan), balgam** ve **sevdâ**dan ibaret unsurlarının vücutta **“kâfi miktarda ve mütevâzin bir halde”** bulunması mizacın sıhhati için şarttır. Bunlardan birinin fazlalığı mizacı bozar. Nitekim **“sevdâ”**nın ziyadeleşmesi **“sevdâvî mizac”**ı, yani herhangi bir meselede son raddeye kadar aşırı derecede hırs, tama' ve ibtilâ ile muameleyi intac eder.

Beytin zahirinde görünen o ki, aşkından başka bir şey yaşamayan âşık artık kendini de tamamen kaybetmiş, bir **“rind”**dir. **Rind**, hiçbir şeye aldırmanın yahut her şeyi hoş gören bir tiptir. Bu sebeple artık hem halka rüsva olmaktan imtina etmemekte, hem de kendisini kınadığı için halka kızmamaktadır. Öte yandan rind, vuslatı dahi istemeyen, nâ-kâmlıktan kâm alan bir mahviyyet içindedir. Hem bu rindâne tavır hem sevgiliye muhabbetin aşktan da öte **“sevdâ”** halini alması, âşığın artık vuslat endişesinden de kurtulduğunu, dolayısıyla **“bu sevdâ”**nın sürüp gideceğini anlatır. **Leylâ ile Mecnun Hikâyesi**'ne biraz da **“vuslat arzusunu hatta mecazî sevgilinin kendisini aşarak hakikate, yani sonsuza yol bulan bir büyük aşk”**ı mevzu etmesi sebebiyle telmihte bulunulmuştur.

Beytin tasavvufî izahına geçmeden, bir önceki beyitle benzerliğine dikkat çekelim. Orada **“aklının zâil kılındığını”** ve bu sebeple **“kınanıp ayıplandığını”** söylüyordu. Burada **“şeydâ”** ve her dem **“halka rüsvâ”** olduğu belirtiliyor ki aynı haldir. Ancak arada teferruat gibi görünen çok mühim farklar var. Aynı hal, önceki beyitte **şair tarafından iddia ve ifade** ediliyordu; bu beyitte **dıştan bir tesbit** olarak veriliyor. Yani şair veya âşık bu son beyitte konuşmuyor, bizzat bir iddiada bulunmuyor, bir hali kendisi ifade etmiyor. Yine bir önceki beyitte bilhassa **“gafillerin ta'nı”** ibaresiyle yansıtılan şikâyet ve rahatsızlık bu defa hissedilmiyor. Çünkü şair aynı zamanda **“rind”**dir. Rindliğin akla gelen ilk hususiyeti **“sıkıntılara aldırmmamak, herşeyi ve herkesi hoş görmek”** olduğuna göre, şairin

halka rezil olmaktan dolayı bir rahatsızlığı yoktur. Kendisini kınayıp ayıpladıkları için diğer insanlara karşı bir alinganlığı da **rindlik** sebebiyle artık bahis mevzuu değildir. Hatta "**ta'neyleyen**" ifadesinde diğer insanlara yüklenen mesuliyet, bu beyitte "**halka rüsvâdır**" ifadesiyle âşgım omuzlarına taşınmıştır.

Mâsivadan tecerrüt ve **Mutlak Sevgili**'ye kavuşma maksadı ile yola çıkan şairin gazelin başından itibaren devamlı mesafe aldığı gözden kaçmamıştır. Nitekim bir önceki beyitte "**müşâhade ve mükâşefe hali**" ne işaret etmiş, ancak "**kınayanların kınamasından**" şikâyeti sebebiyle, bu mertebeye rağmen hâlâ mâsiva ile meşgûl olduğunu söylemiştik. Şair artık rindliği, "kınama" fiilinde halkı edilgen bir mevkide tutması ve bizzat beyanda bulunmaması ile bu şikâyeti de aşmış görünüyor. Bu noktada ulaşılan merhaleyi tarif için önce "**rind**"in tasavvuftaki karşılığını izah gerekiyor.

Rindlik melâmet yolunu tutmaktır. "**Melâmet**" veya "**levm**", kınamak, kötölemek, yermek, zemmetmek manalarına gelir; melâmet yolunu tutana "**melâmet ehli**", "**melâmi**" veya "**melâmeti**" denir. Daima nefislerini kınadıkları, dünya ve ukba endişelerinden âzade oldukları ve bu sebeple halk tarafından kınandıkları için "**melâmet ehli**" diye anılmışlardır. Halkın kınayıp ayıplaması Hak dostlarına hem bir ilahî ih-sandır hem de kurbiyyet, yani Allah'a yakınlık âlâmetidir. Zira Hakk'a ermek isteyenler için **kibir** ve **kendini beğenme (ucb)** kadar büyük bir âfet, bunlardan daha tehlikeli bir engel yoktur. İyi olsun kötü olsun, bir kişinin kabiliyeti, huyu, amel ve davranışları halk tarafından beğenilip takdir edilirse o kişi övülür. Halkın itibar ve medhi ise insanı "**ucb**"a düşürür. İnsanların gösterdiği teveccüh ve itibar nefse hoş gelir. Halk nezdindeki muteber makamını muhafaza için kul daima nefsin ve halkı gözetmeye başlar ki bu, Allah'tan uzaklaşmak, kesrete mahkûm olmaktır. Bu sebeple Allahü Teâlâ, lütfunun bir eseri olarak "**ucb**"a düşüren yolu dostları için kapatmıştır. Şöyle ki; Cenâb-ı Hak, kendisinden bahseden ve kendisi ile alâka kuran herkesi kibir ve ucb âfetine düşmesinler diye bütün dünya halkına levmettirir. Fakat öte yandan kınanan kimsenin kalbini de bu gibi levmlerle meşgûl olmaktan muhafaza eder. Melâmetîlerin devamlı halkın kınamasına maruz kalması ve levmlerden dolayı şikâyet etmek bir tarafa memnun olması bundandır.

Halkın Hak dostlarının hal ve hareketlerini hakikat gözüyle görmeleri mümkün olmaz. Ölçüleri ve kıymet hükümleri dünya, en nihayet ukba ile sınırlıdır. Umumiyetle halk nezdinde makbûl olan Hak nezdinde merduttur. Yahut halk indinde zındık olmak, Hak indinde siddik olmaya engel değildir. Bununla beraber, melâmet ehlinin halkın ta'nını celbeden ta-

vırları, hususen halkı gözeterek sergilenen sun'î davranışlar gibi anlaşılmalıdır. Zira "**halkı gözetmek**" bir "**nefs kaygusu**"dur, "**hâl taklidi**"dir ve derununda kendini beğen(dir)me gayretini barındırır ki melâmet yoluna uymaz. Kaldı ki "**Nefsini Firavundan daha hayırlı gören, kibrini izhar etmiş olur**" düsturu, melâmiliğin en temel kaidesidir. Halkın kınaması, aşktaki istikamet ve ısrarın neticesi ise Allah dostlarının gıdası olur, velâyet makamına işaret eder.

Melâmîlerin halk tarafından ayıplanmalarındaki bir diğer sebep, iddiadan şiddetle sakınmaları; kendilerini savunmak, tenkidlere cevap vermek için dahi hallerini izaha kalkışmalarındadır. Nihayet melâmet ehli veya rind "**ibn-i vakt**"tir. İbn-i vakt, yani "**vaktin oğlu**" olmak, "**dem bu demdir**" anlayışında olmaktır. Onlar, içinde buldukları zaman diliminde sadece "**hâl**"lerini yaşamaya bakarlar. Ne geçmişten esef ve sürür taşırlar hâl-i hazıra, ne yarın endişesi. Cennet ümidi veya cehennem korkusu yoktur, çünkü bunlar "**gelecek**"le ilgilidir. Halbuki geçmiş de gelecek de hâl nazaran yoktur ve "**varı yoğa değişmek**" cehâlettir.

Aşk yolunda nefsin ve maddî varlığını yok etmeye koyulmak, bütün kayıtlardan kurtulmak, halkın kınamasına aldırmamak, sadece hâli gözetmek... Bunlar havass nazarında "**rind**"lik, halk nazarında "**şeydâ**"lıktır. Fuzûlî bunun için "**rind ü şeydâdır**" amma bu iki sıfat hakikatte aynı hali ifade eder. Hakikatteki hâl Hakkı Hak ile görmektir, **mârifet** veya **şühûd** makamıdır, **Hakk'al-Yakîn** mertebesidir, yolun sonudur.

Bunun böyle olduğu "**sevdâ**"nın bahis mevzuu edilmesinden de bellidir. Tasavvufta **sevdâ** ile kastedilen, kalbin tam ortasındaki bir "**siyah benek**"tir. "**Sevdâ'ül-kalb**" veya daha ziyade "**süveydâ**" diye bilinen bu siyah nokta, insanın manevî idrâkinin merkezidir. Mutasavvifeye göre kalbin ortasında gönül, gönlün içinde de süveydâ vardır. Dolayısıyla süveydâ en üstün idrâk noktası ve **Cemâl-i Mutlak**'ın tecellî ettiği yerdir. Âriflere hakikî irfan burada ihsan edilir. Âşıkların süveydâdaki tecellîden (ki hakikate erdikten sonra zuhur eden ilahî ilhamât, varidât ve ilm-i ledünnîdir) usanması yahut bundan sonra aklın dar kalıbına kâil olması imkânsızdır.

Bütün bir varlığı aşk ateşiyle yakarak ulaşılan **hâbet'ül-kalb**, yani **süveyda**, yani yürekteki siyah nokta, "**sonsuz deniz**"den alınan bir "**damla**"nın denize yeniden dönme macerasının kıyı noktasıdır. Yolun hitâmıdır. Denize karıştıktan sonra damla yoktur. Öyleyse artık damladan, denizden, ayrılıktan, vuslatan söz etmenin manâsı da yoktur. Nitekim gazelin sonudur ve dahi konuşan Fuzûlî değildir. Zira "konuşmak", hâlâ müstakil bir damla olduğunu, denize karışmadığını ikrar etmektedir.

Sükût makâmıdır.